

MAŁGORZATA SKOTNICKA-PALKA

Dział Dokumentów Życia Społecznego ZNiO

WBREW SYSTEMOWI. GENEZA ARCYBISKUPIEGO
KOMITETU CHARYTATYWNEGO WE WROCŁAWIU*
ORAZ JEGO DZIAŁALNOŚĆ W OKRESIE
STANU WOJENNEGO**

W nocy z 12 na 13 grudnia 1981 został wprowadzony w Polsce stan wojenny. Przygotowania do operacji rozpoczęto w październiku 1980 r., kilka tygodni po podpisaniu porozumień sierpniowych, które pozwoliły m.in. na utworzenie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Komitet Obrony Kraju oraz działający z jego polecenia Sztab Generalny Wojska Polskiego rozpoczęły opracowywanie planów zakładających m.in. internowanie 12 900 opozycjonistów oraz blokadę komunikacji

---

* Archiwum Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego we Wrocławiu, przekazane przez ks. kard. Henryka Gulbinowicza, arcybiskupa metropolite wrocławskiego w latach 1996–2001, znajduje się w Dziale Dokumentów Życia Społecznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Obejmuje ono działalność Komitetu z lat 1981–2000. Składa się na nie 5069 dokumentów (m.in. sprawozdania roczne; wykazy internowanych, aresztowanych i uwięzionych; korespondencja z instytucjami i osobami prywatnymi, którym Komitet pomagał; opisy transportów darów; dokumentacja finansowa; relacje i sprawozdania z procesów członków opozycji demokratycznej; informacje o represjach; ewidencja darów; wywiady lekarskie) oraz kartoteki (Represje na Dolnym Śląsku Kartoteka Ogólna „duża”; Kartoteka procesowa; Kartoteka Sekcji Pracy; Kartoteka zakładów pracy – zwolnienia, represje inne); sygn. XX-1/10.

Materiały dotyczące AKCh znajdują się również w Dziale Rękopisów ZNiO. Należą do nich: „Archiwum Kazimierza Czaplińskiego. Dortmundzko-Wrocławska Fundacja Partnerstwa Międzyparafialnego im. św. Jadwigi. Arcybiskupi Komitet Charytatywny lata 1984–2007. Materiały dotyczące niemieckiej pomocy charytatywnej. Referaty, druki oraz korespondencja” (Ak. 112/12) oraz „Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu 1982–2007. Dokumentacja dotycząca bieżącej działalności Komitetu, m.in. korespondencja, referaty, artykuły i notatki prof. Romana Dudy oraz spisy członków, listy gratulacyjne” (Ak. 19/18).

** Podstawą artykułu jest treść wykładu, wygłoszonego przeze mnie 13 grudnia 2018 w ramach projektu „Ossolińskie świadectwa niepodległej kultury polskiej”. Stanowi on zmienioną i poszerzoną o badania archiwalne wersję innego artykułu mojego autorstwa: *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu w okresie stanu wojennego*, „Kwartalnik Pamięć i Przyszłość” 2011, nr 14, s. 33–38.

i telekomunikacji. W następnych miesiącach projekty te systematycznie udoskonalano i wcielano w życie, np. przygotowując ośrodki internowania i miejsca w więzieniach¹. O północy z 12 na 13 grudnia 1981 oddziały Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej (ZOMO)² rozpoczęły aresztowania opozycjonistów. Internowano około 6600 działaczy związkowych i politycznych. Tego samego dnia wieczorem z apelem o powstrzymanie się od rozlewu krwi wystąpił ks. prymas Józef Glemp³. 15 grudnia Rada Główna Episkopatu wydała komunikat, w którym pisała: „Dramatyczna decyzja władz wprowadzająca stan wojenny w naszym kraju stanowi cios dla społecznych oczekiwań i nadziei, że drogą narodowego porozumienia można rozwiązać istniejące problemy naszej Ojczyzny”⁴; wezwała też m.in. do obrony godności i praw człowieka, a także zwolnienia internowanych i aresztowanych⁵. 17 grudnia dekretem prymasa powołano Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom. Stanowili go „Kapłani Archidiecezji Warszawskiej, którzy mają prawo dobrać sobie jako współpracowników kompetentne osoby świeckie”; tak powstałe sekcje i zespoły podporządkowane były księżom – członkom Komitetu⁶. Sieć podobnych organizacji, diecezjalnych i parafialnych, powstała na obszarze całego kraju.

Wkrótce po wprowadzeniu stanu wojennego dolnośląska „Solidarność” otrzymała wsparcie ze strony Kościoła katolickiego. O wprowadzeniu stanu wojennego abp Henryk Gulbinowicz⁷ został poinformowany 13 grudnia o godz. 4 nad ranem przez gen. bryg. Kazimierza Steca, pełnomocnika Komitetu Obrony Kraju na woj. wrocławskie. W rozmowie z gen. Stecem wyraził swój sprzeciw, mówiąc: „naszemu narodowi została wyrządzona wielka krzywda, a władze PRL nigdy nie będą w stanie wynagrodzić cierpień i upokorzeń, których ludzie z tego powodu doznają”⁸. Abp Gulbinowicz w publicznym kazaniu powiedział: „Naród Polski umęczony

¹ Szerzej o stanie wojennym w Polsce i na Dolnym Śląsku zob. literatura podana w załączonej bibliografii.

² Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej (ZOMO) – oddziały Milicji Obywatelskiej powołane w drugiej połowie 1956 r. (po poznańskim Czerwcu) do zaprowadzania porządku w sytuacjach wyjątkowych (dosł. „likwidacji zbiorowych naruszeń porządku publicznego”), a także do udzielania pomocy ludności w czasie klęsk żywiołowych i ochrony imprez masowych.

³ Józef Glemp (1929–2013) – prymas Polski (1981–2009), przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski (1981–2004), twórca Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom.

⁴ *Komunikat Rady Głównej Episkopatu Polski, 15 XII 1981 r.*, [w:] P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 3, Poznań–Pelplin 1996, s. 250–251; szerzej na temat *Komunikatu...* zob. A. Micewski, *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, Paris 1987, s. 73–75.

⁵ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–2005*, Warszawa 2007, s. 377.

⁶ A. Janicka-Dutkiewicz, *Powstanie, schemat organizacyjny i zasady działania Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego: początki*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, red. Z. Dillenius, Wrocław 1997, s. 29.

⁷ Henryk Gulbinowicz (1923–) – duchowny, abp metropolita wrocławski (1976–2004), kardynał prezbiter (od 1985), twórca AKCh.

⁸ Cyt. za: *Podziemie w rezydencji arcybiskupów. Kardynał Henryk Gulbinowicz opowiada o stanie wojennym, ukrywaniu Władysława Frasyniuka i pieniądzach podziemnej „Solidarności”*, rozmawiał R. Bubnicki, „Rzeczpospolita” 2002, nr 5/6, s. 4.

kryzysem, bezwładem, niezaradnością rządzących nie da sobie założyć kagańca. Przekonali się o tym carowie – dlatego niech to będzie przestrogą dla tych, którzy w dzisiejszych czasach próbują to czynić”⁹. Na jego polecenie od 16 grudnia w katedrze wrocławskiej zaczęto organizować cykl nabożeństw w intencji Ojczyzny. Sam arcybiskup w kazaniu pasterskim potępił internowanie i aresztowanie działaczy „Solidarności”, stan wojenny nazwał wojną Polaków przeciw Polakom, zaapelował też o nawiązanie dialogu między władzą a społeczeństwem. Księżom zakazał składania jakichkolwiek zobowiązań o lojalności wobec władz. Nakazał też przygotowanie list osób internowanych, by udzielić pomocy materialnej ich rodzinom¹⁰.

Na terenie archidiecezji wrocławskiej na brutalność sił porządkowych wobec społeczeństwa polskiego niemal natychmiast zareagowało środowisko byłych studentów i młodych pracowników naukowych. Zaczęto organizować się w celu niesienia pomocy osobom represjonowanym oraz wspierania ich rodzin. Pierwsza z grup (architekci) w składzie: Dorota Jarodzka-Śródka, Wiesława Talarczyk-Napierała oraz Jadwiga Brzuchowska – związana była z Duszpasterstwem Akademickim „Wawrzyny” prowadzonym przez ks. Stanisława Orzechowskiego¹¹ przy ul. Bujwida. Drugą grupę (matematyków), skupioną wokół Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Akademickiego, tworzyli: Marek¹² i Teresa Lewkowiczowie, Krzysztof Tabisz¹³, Elżbieta Stępień-Jednoróg, Stanisław Murawski i Jan Wojewódzki. Spotykali się oni „Pod Czwórką”, czyli przy ul. Katedralnej 4 u ks. Aleksandra Zienkiewicza „Wujka”¹⁴. Pod koniec grudnia 1981 r. grupy te nawiązały współpracę¹⁵. Za najważniejsze zadanie w pierwszym okresie uznano zbieranie informacji o internowanych i weryfikowanie ich nazwisk w kartotekach parafialnych¹⁶. W ten sposób powstały zaczątki pierwszej **sekcji łączników**, która miała utrzymywać kontakt z parafiami i z zakładami pracy oraz zbierać informacje dla pozostałych sekcji. Udało się nawiązać stałą łączność z 52 parafiami we Wrocławiu i na terenie archidiecezji, m.in. w Wołowie, Brzegu Dolnym, Wałbrzychu, Świdnicy, Bielawie, Legnicy, Lubinie, Polkowicach, Strzelinie, Ząbkowicach Śląskich, Kłodzku, Dzierżoniowie, Oławie, Jeleniej Górze¹⁷. W 1983 r. sekcja przeprowadziła 330 wywiadów w terenie na zlecenie innych sekcji oraz inspi-

⁹ Cyt. za: W. Suleja, *Solidarność na Dolnym Śląsku 1980–2010*, Wrocław 2010, s. 146.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Stanisław Orzechowski (1939–) – duszpasterz akademicki, od 1967 r. w duszpasterstwie akademickim „Wawrzyny”.

¹² Marek Lewkowicz – matematyk, pracownik naukowy Politechniki Wrocławskiej.

¹³ Krzysztof Tabisz (1950–) – matematyk, pracownik naukowy Uniwersytetu Wrocławskiego, przewodniczący AKCh (1984–1989).

¹⁴ Aleksander Zienkiewicz (1910–1995) – duszpasterz akademicki, twórca duszpasterstwa akademickiego „Pod Czwórką”, działacz AKCh.

¹⁵ J. Korczyńska, *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu w latach 1981–1989*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Włodzimierza Sulei, Zielona Góra 2006, s. 40, [online:] <http://zbc.uz.zgora.pl/Content/9788/HTML/doktorat.pdf> [dostęp: 12.10.2019].

¹⁶ *Ibidem*, s. 37–38.

¹⁷ E. Machowczykowa, *Współpraca z terenem*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 180–182; E. Szumańska, *Słowo na dziesięciolecie*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 12.

rowała działalność charytatywną w parafiach i dekanatach archidiecezji wrocławskiej¹⁸; kierowali nią Jarodzka-Śródka i Stefan Suchar.

Zaczęto tworzyć i na bieżąco uzupełniać **listę internowanych** mieszkańców ówczesnej archidiecezji wrocławskiej. Informacje o takich osobach pozyskiwano z różnych źródeł: od ich rodzin i znajomych, współtowarzyszy represjonowanych, z zakładów pracy, od łączników z parafii, z grypsów lub relacji osób zwolnionych z internowania, w późniejszym okresie od księży i lekarzy odwiedzających więzienia, czasem z relacji przypadkowych świadków zajścia (to źródło było jednak niepewne i wymagało sprawdzenia lub uzupełnienia). W efekcie powstał kilkuna-stostronicowy dokument zawierający nazwiska i adresy internowanych mieszkańców Dolnego Śląska. Spis ten sporządzony został na przełomie 1981 i 1982 r., był niekompletny, ale ułatwiał dotarcie z pomocą do ich rodzin. Uzupełnianiem listy w późniejszym okresie zajął się Arcybiskupi Komitet Charytatywny.

Na początku lutego 1982 r. grupa otrzymała dwa nieogrzewane pokoiki „Pod Czwórką”. Powstanie i działalność AKCh było możliwe dzięki wsparciu władz kościelnych, zwłaszcza ks. abp. Gulbinowicza, który angażując autorytet Kościoła, dał Komitetowi ochronę, uznał jego strukturę, 5 marca 1982 r. nadał mu nazwę, a także przekazywał pieniądze z Kurii Archidiecezjalnej na prowadzenie działalności. Członków Komitetu obdarzył dużym zaufaniem i nadał im szerokie kompetencje, stwierdzając: „róbcie, co chcecie, a kiedy będą was pytać, to mówcie, że ja wam kazałem”¹⁹.

Powołana została Rada Komitetu w składzie: Kazimierz Braun²⁰, prof. Kazimierz Czaplinski²¹, Urszula Koziół²², prof. Roman Duda²³, prof. Józef Łukasiewicz²⁴, Marek Lewkowicz, Dorota Jarodzka-Śródka i Krzysztof Tabisz²⁵, oraz tzw. Rada Starszych, którą tworzyli Roman Duda, Czaplinski i Łukasiewicz. Oni kontaktowali się bezpośrednio z ks. abp. Gulbinowiczem²⁶.

Moderatorami ze strony kościelnej byli duszpasterze akademicy: od początku działalności do 1990 r. ks. Andrzej Dziełak²⁷, a w okresie od sierpnia 1983 r. do

¹⁸ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 2, Dział Dokumentów Życia Społecznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (dalej: DŻS ZNiO), sygn. XX-1/10/1/1.

¹⁹ Relacja Zbigniewa Jakubca z 26 lutego 2004, cyt. za: J. Korczyńska, *op. cit.*, s. 42.

²⁰ Kazimierz Braun (1936–) – reżyser, członek Rady AKCh.

²¹ Kazimierz Czaplinski (1926–) – inżynier budownictwa, pracownik naukowy i dziekan Wydziału Budownictwa Lądowego i Wodnego Politechniki Wrocławskiej, członek Rady AKCh.

²² Urszula Koziół (1931–) – poetka, członkini Rady AKCh.

²³ Roman Duda (1935–) – matematyk, pracownik naukowy i rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, przewodniczący AKCh (1982–1984), senator I kadencji.

²⁴ Józef Łukasiewicz (1927–2013) – matematyk, pracownik naukowy i rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, współzałożyciel Klubu Inteligencji Katolickiej we Wrocławiu, członek Prymasowskiej Rady Społecznej.

²⁵ Z. Jakubiec, E. Machowczykowa, *Ramy organizacyjne i zasady działania*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 32–33.

²⁶ Prof. Roman Duda wspomina, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 31.

²⁷ Andrzej Dziełak (1947–) – duszpasterz związany z duszpasterstwem akademickim „Pod Czwórką”, moderator kościelny AKCh.

września 1984 r., w związku z jego pobytym w Warszawie, zastępował go ks. Tadeusz Fitych²⁸. Wielką rolę odgrywał ks. bp Adam Dyczkowski „Harnaś”²⁹. Do niego i do ks. Dziełała zgłaszały się osoby chętne do pracy w Komitecie. Tym, których obdarzyli zaufaniem, wystawiali dokumenty, tzw. glejty, które były podpisywane przez ks. bp. Dyczkowskiego³⁰.

Funkcje przewodniczących ze strony świeckiej po okresie kierownictwa kolegialnego pełnili kolejno: Roman Duda (do jesieni 1984 r.³¹), Krzysztof Tabisz (od listopada 1984 r. do czerwca 1989 r.), Zbigniew Jakubiec³² (od lipca 1989 r.). Funkcje koordynatorów bieżącej pracy Komitetu pełniły: Anna Janicka-Dutkiewicz³³ (od początku działalności do kwietnia 1983 r.), Elżbieta Machowczykowa, Apolonia Stawiarz³⁴ i Alina Tańska (przejściowo od maja do lipca 1983 r.), Stanisława Maśłowska (od sierpnia 1983 r. do marca 1984 r.), A. Stawiarz (od kwietnia 1984 r.)³⁵. Łącznie w Komitecie pracowało rotacyjnie ponad 100 osób. W okresie wzmożonych działań, np. podczas przyjmowania transportów darów z zagranicy, liczba ta się zwiększała. Dorywczo z AKCh współpracowali także młodzi ludzie, których aktywność koordynowała Janicka-Dutkiewicz, głównie studenci wrocławskich uczelni.

Informacje o osobach represjonowanych były na bieżąco ewidencjonowane przez członków AKCh w kartotekach. Miały one identyczny układ alfabetyczny i zawierały: dane osobowe, rodzaj represji, sytuację rodzinną oraz symbol parafii, na terenie której represjonowany zamieszkiwał. Początkowo funkcjonowały dwie: ogólna i parafialna. W kartotece ogólnej odnotowywano wszystkie rodzaje represji, czyli całość danych, którymi dysponował Komitet, a informacje tam zawarte przepisywano na bliźniacze karty do kartoteki parafialnej. Miała ona trójstopniową budowę, z podziałem na dekanaty, parafie wchodzące w skład dekanatów. Natomiast w obrębie parafii układ tworzony był alfabetycznie. To pozwalało na szybkie dotarcie z pomocą do rodzin osób poszkodowanych. Prowadzeniem kartotek zajmowali się Klara i Paweł Tomaszewscy, Jadwiga Nagórniewicz, Alicja Jakubiszyn, Maria Witecka i E. Machowczykowa. Nad całością prac czuwała inspiratorka tego przedsięwzięcia, A. Janicka-Dutkiewicz (nazywana przez kolegów „Małą Anią”)³⁶.

Z czasem zaczęło brakować miejsca na umieszczanie informacji w kartotece ogólnej, dlatego powstała **kartoteka dużych kart**. Większa karta umożliwiała

²⁸ Tadeusz Fitych (1948–) – duchowny, moderator kościelny AKCh.

²⁹ Adam Dyczkowski (1932–) – duchowny, biskup pomocniczy wrocławski (1978–1992).

³⁰ Z. Jakubiec, *25 lat działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego we Wrocławiu. Wystąpienie przewodniczącego AKCh Zbigniewa Jakubca na uroczystości obchodów dwudziestopięciolecia Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w dniu 20 X 2007 roku*, „Rocznik Wrocławski” 2011, R. 12, s. 244.

³¹ Zrezygnował, ponieważ został wybrany dziekanem Wydziału Matematyczno-Fizyczno-Chemicznego Uniwersytetu Wrocławskiego.

³² Zbigniew Jakubiec (1941–) – biolog, pracownik naukowy Polskiej Akademii Nauk, przewodniczący AKCh (1989–1996, 2003–2007).

³³ Anna Janicka-Dutkiewicz [brak dat] – architekt, jedyna osoba posiadająca stały etat w AKCh.

³⁴ Apolonia Stawiarz (1928–1994) – współzałożycielka AKCh.

³⁵ Z. Jakubiec, E. Machowczykowa, *Ramy organizacyjne...*, s. 33–34.

³⁶ J. Korczyńska, *op. cit.*, s. 41.

wpisywanie bardziej szczegółowych danych dotyczących potrzeb represjonowanego, a zwłaszcza jego rodziny, odnotowywano rodzaj udzielonej pomocy (np. informacje o wydanych paczkach żywnościowych, wysłaniu rodziny na wypoczynek, oznaczano potrzebę stałej i okresowej pomocy finansowej). Zgromadzenie w jednym miejscu tych informacji ułatwiało czuwanie nad potrzebami więzionych i ich najbliższych. W miarę możliwości ewidencjonowano także informacje o więźniach politycznych z innych diecezji, przebywających w zakładach karnych na terenie Dolnego Śląska (głównie w Zakładzie Karnym Wrocław–Kleczkowska i Zakładzie Karnym Strzelin). Grupa ta oznaczona była w kartotece jako „inne diecezje”. Kartoteka kart dużych zawierała nazwiska 3184 osób z terenu archidiecezji wrocławskiej, kilkadziesiąt z diecezji sąsiednich oraz nazwiska około 200 pochodzących z odległych rejonów Polski osób, które przebywały w obozach internowania na Dolnym Śląsku³⁷. AKCh udzielił pomocy indywidualnej (zgłaszającym się do Komitetu samym poszkodowanym lub ich rodzinom) i zbiorowej (na terenie zakładu karnego) w 70% przypadków. Kartotekę tę prowadzili: Anna Łuszczewska, Z. Jakubiec, Jerzy Piasecki i E. Machowczykowa³⁸.

Na przełomie marca i kwietnia 1982 r. powstała **kartoteka tworzona według zakładów pracy**. Była ona sporządzana w celu ułatwienia kontaktu z łącznikami zwłaszcza z dużych zakładów pracy, w których represjom poddano znaczną liczbę pracowników. W kartotece tej umieszczano informacje według schematu: 1) imię i nazwisko, 2) adres zamieszkania, 3) data urodzenia, 4) imię ojca, 5) zakład pracy w momencie internowania, 6) data i miejsce internowania, 7) sytuacja rodzinna (liczba członków rodziny i ich stan zdrowia, wiek i płeć dzieci, szkoły, do jakich uczęszczają, w przypadku choroby lista niezbędnych leków oraz wymagane konsultacje lekarskie), 8) sytuacja materialna (czy ktoś z członków rodziny pracuje, gdzie, na jakim stanowisku i ile zarabia), 9) funkcja pełniona w „Solidarności”, 10) czy potrzebna jest pomoc i jaka, 11) w którym zakładzie karnym przebywa, 12) data zebrania informacji, 13) jeśli wiadomo – nazwisko prokuratora. Dawało to również możliwość zorientowania się w rozłożeniu represji na różne grupy społeczne, np.: pracowników technicznych, robotników wielkoprzemysłowych, pracowników naukowych, pracowników gospodarki komunalnej itp. Szybko przerwano prowadzenie tej kartoteki na prośbę informatorów Komitetu z zakładów pracy, gdyż obawiali się oni, że może dojść do dekonspiracji, niebezpiecznej dla nich i dla osób zewidencjonowanych³⁹.

Powstała jeszcze **kartoteka procesowa**, prowadzona przez A. Tańską, T. Lewkoviczową i Teresę Styczyńską, obejmująca dane personalne oskarżonych, zarzuty z aktu oskarżenia, nazwiska świadków, przebieg rozpraw, wyrok, nazwiska obrońców, prokuratorów, sędziów lub ławników. Dokumentacja ta trafiała do Amnesty

³⁷ Kartoteka Ogólna „duża”, DŻS ZNiO, sygn. XX-1/10/0/1; Wykaz represji [maszynopis Kartoteki „dużej”], DŻS ZNiO, sygn. XX-1/10/0/2.

³⁸ J. Korczyńska, *op. cit.*, s. 43.

³⁹ E. Murawski, *W Sekcji Łączników*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 100–101.

International, Komitetu Helsińskiego, ks. abp. Gulbinowicza, a jedną kopię pozostawiano w Komitecie⁴⁰.

Niektóre sekcje dla własnych potrzeb układały też posiadane informacje w formie podręcznych karteczek, np. Sekcja Medyczna, Sekcja Pozbawionych Pracy.

W czasie sporządzania zbiorczych wykazów pozorny nadmiar różnych kartotek był jednak bardzo przydatny przy uściśleniu danych dotyczących represji⁴¹.

Działalność AKCh oparta była na sekcjach. Każda z nich zajmowała się innym rodzajem działalności, ale też wszystkie współpracowały ze sobą.

Sekcja Pomocy Błyskawicznej (tzw. B-B od imion jej kierowniczek: Bogny Grabowskiej i Barbary Netreby) miała za zadanie możliwie jak najszybciej dotrzeć do rodzin osób represjonowanych z informacją o warunkach panujących w obozie, dniach odwiedzin, środkach komunikacji, a także w razie potrzeby miała objąć opieką ich członków. Zmniejszono w ten sposób obezwładniający niepokój internowanych o rodziny⁴². To pierwsze wsparcie miało duże znaczenie, ponieważ przekonywało zastraszonych i zdezorientowanych ludzi, że są otoczeni opieką, a stosowane wobec nich represje są znane i rejestrowane⁴³.

Celem **Sekcji Opieki nad Internowanymi i ich Rodzinami**, nadzorowanej przez A. Janicką-Dutkiewicz, było jak najszybsze dotarcie do obozów, bezpośredni kontakt z internowanymi, dostarczanie im wsparcia w formie żywności, odzieży, środków higienicznych, leków, udzielenie pomocy medycznej oraz duchowej, duszpasterskiej. Dostanie się członków AKCh do obozów ułatwiła Maja Komorowska⁴⁴ z Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom, która przywiozła do Wrocławia podpisane przez gen. Czesława Kiszczaka zezwolenie na odwiedzenie internowanych (dotyczyło ono zapewne Komitetu Prymasowskiego). Z tym dokumentem wjechało w marcu 1982 r. do Kamiennej Góry⁴⁵. Później odwiedzano kolejne obozy, za każdym razem wizyty te musiały być wcześniej uzgadniane, a zezwolenia na wjazd do obozu przychodziły z Warszawy⁴⁶. Do czerwca 1982 r. zorganizowano 24 takie wyjazdy (11 wizyt duszpasterskich z udziałem metropolity wrocławskiego, biskupów i księży oraz 15 wizyt lekarskich, połączonych z udzieleniem internowanym doraźnej pomocy)⁴⁷. Grupa osób, które potrzebowały pomocy Komitetu, była znaczna. W pierwszym

⁴⁰ A. Tańska, *Sekcja Procesowa*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 113.

⁴¹ E. Machowczykowa, *Ewidencja Represji*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 43–44.

⁴² E. Szumańska, *op. cit.*, s. 11.

⁴³ Z. Jakubiec, *25 lat działalności...*, s. 247.

⁴⁴ Maja Komorowska (1937–) – aktorka, członkini Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom.

⁴⁵ M. Woś, *Z żywej pamięci*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 217.

⁴⁶ *Mówi ksiądz Andrzej Dziełak* – z ks. A. Dziełakiem rozm. J. Grodzicki, Z. Jakubiec, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 24.

⁴⁷ E. Szumańska, *op. cit.*, s. 11.

półroczu 1983 r. w archidiecezji wrocławskiej zostało skazanych 229 osób, natomiast aresztowanych – 88. Na przełomie lipca i sierpnia 1983 r. (po ogłoszeniu amnestii) odnotowano 41 skazanych i 10 aresztowanych. Od października 1983 wartości te wzrosły do 42 skazanych i 50 aresztowanych. Szacowano, że pomoc AKCh docierała do 70% osób i ich rodzin z terenu Wrocławia. Ponadto w więzieniach przebywało 229 internowanych z innych archidiecezji. Komitet często pośredniczył w udzielaniu im stosownej pomocy informacyjnej, prawnej i materialnej⁴⁸. Sekcja działała do połowy 1983 r.

Internowani z Wrocławia i Dolnego Śląska przebywali w Ośrodkach Odosobnienia w Głogowie, Grodkowie, Nysie, Darłówwku, Gołdapi (kobiety) oraz Załężu koło Rzeszowa. Początkowo kierowano ich także do Kamiennej Góry. Ośrodek ten był zlokalizowany na terenie dawnej filii obozu koncentracyjnego Gross-Rosen. Członkowie AKCh uznali to za niedopuszczalne. Szybka interwencja abp. Gulbinowicza u władz po jego wizycie w tym miejscu (25 marca 1982) spowodowała, że ośrodek został zlikwidowany, a osoby, które się w nim znajdowały, zostały zwolnione lub przeniesione do innych obozów⁴⁹. Również z inicjatywy abp. Gulbinowicza dostarczono do Nysy 4 tony ziemniaków i ok. 2 ton kiszzonej kapusty, aby urozmaicić monotony jadłospis obozowy składający się głównie z różnych gatunków kasz⁵⁰.

Sekcja Opieki nad Więźniami Politycznymi i ich Rodzinami prowadziła ewidencję osób uwięzionych, wspierała skazanych przez sądy, rodziny zabitych i ciężko rannych, zajmowała się oceną warunków odbywania kary, czerpiąc wiedzę z grypsów i wywiadów. Rodzinom udzielała również pomocy materialnej, prawnej i zdrowotnej dla utrzymania – w miarę możliwości – dotychczasowego poziomu ich życia, co miało przynieść ulgę i uspokojenie skazanym. Nadzorowała też akcję „Dar Serca”, polegającą na zbiorce ciast i owoców, które następnie, po uzyskaniu zgody od władz, przekazano więźniom politycznym i kryminalnym. Pierwszą ogłoszono trzy tygodnie przed świętami Wielkiej Nocy 1982 r. Druga zbiórka, zorganizowana przed Bożym Narodzeniem, przyniosła nieoczekiwany wynik, zebrano wówczas 3 tony ciast i 3,5 tony owoców, a także kartki świąteczne. Zgodę na kolejną taką akcję uzyskano dopiero w 1987 r.⁵¹ Kierowni-

⁴⁸ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 1, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1; Sekcja Pomocy Skazanym – sprawozdanie za rok 1983, s. 1–2, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁴⁹ Z. Dillenius [oprac.], *Spostrzeżenia i uwagi w związku z wizytą w obozach dla internowanych 5 i 6 marca 1982 r.*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 57–58; Ł. Kamiński, P. Piotrowski, *Dolny Śląsk i Śląsk Opolski*, [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003, s. 81.

⁵⁰ Z. Jakubiec, *Interwencje Ks. Henryka Kardynała Gulbinowicza u władz w stanie wojennym*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 41; A. Dziełak, *Arcybiskupi Komitet Charytatywny*, [w:] *Nauka i polityka. Jubileusz siedemdziesięciolecia urodzin profesora Andrzeja Wiszniewskiego*, red. J. Szafran, Wrocław 2005, s. 128.

⁵¹ Z. Jakubiec, „Dar Serca”, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 93–94; Niektóre zamierzenia Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego na rok 1984, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1; Sprawozdanie z realizacji pomocy materialnej za rok 1983, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1; Sprawozdanie Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego za lata 1982–1986, s. 1, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

ctwo sprawowały Łuszczewska (nazywana przez kolegów „Dużą Anią”) i E. Machowczykowa.

Sekcja Dyżurów podejmowała wstępne kontakty ze zgłaszającymi się do Komitetu osobami i kierowała je do odpowiednich sekcji. W latach 1982–1985 dyżury pełniono codziennie, od 1986 r. – trzy razy w tygodniu, a od 1987 r. – dwa razy. Dyżurny po wstępnym rozpoznaniu sytuacji udzielał pomocy żywnościowej; podczas dyżurów wydawano odżywki dla niemowląt, odzież natomiast przekazywano po wypełnieniu druku, na którym należało podać wymiary wszystkich członków rodziny i ustalano termin odbioru paczki. W wątpliwych przypadkach dyżurny prosił o przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez łączników⁵². W 1983 r. przyjęto 1679 osób, udzielono jednorazowej pomocy materialnej 629 osobom, a stałej pomocy materialnej – 290⁵³. Łącznie w latach 1982–1990 sekcja przyjęła co najmniej 11 677 osób⁵⁴. Zarządzały nią Marcjanna Śliwińska i Zbigniewa Jakubowska.

Sekcja Pomocy Prawnej udzielała porad z zakresu prawa pracy, karnego oraz cywilnego. Radcy prawni: Magdalena Wyśłouch, Tomasz Olejniczowski, Józef Grodzicki, Teresa Bernadzikowska, Teresa Wilczyńska i Antoni Kańczuga pod przewodnictwem byłego sędziego Mirosława Filipowicza⁵⁵ pełnili dyżury, podczas których udzielali informacji rodzinom osób represjonowanych. Prowadzone przez sekcję poradnictwo prawne dotyczyło problemów osobistych osób represjonowanych, np. konfiskaty mienia, zwolnienia z pracy itp. Informowano również o tym, jak wnosić odwołania, obrońcom udzielano pełnomocnictwa, kiedy osoba aresztowana nie miała rodziny. Tam wreszcie adwokaci prowadzili rozmowy z bliskimi represjonowanych, podejmowali się ich obrony w sądach. Sekcja ta zbierała też materiały dla abp. Gulbinowicza, który interweniował osobiście w szczególnych przypadkach (tylko w pierwszym roku działalności było ich kilkadziesiąt, np. sprawa internowanych rodziców pozostającego bez opieki 4-letniego dziecka, w efekcie interwencji zwolniono jedno z nich⁵⁶). W 1983 r. sekcja skupiała około 15 prawników, którzy dyżurowali trzy razy w tygodniu po 2 godziny. Ze względów bezpieczeństwa nie prowadzili oni żadnych notatek. Ocenia się, że przez sekcję przeszło około 95% spraw karnych z tytułu spraw wyjątkowych i około 50% spraw kolegiów⁵⁷. Sprawowano nad nią kierownictwo kolegiálne⁵⁸.

⁵² Z. Jakubowska, *Sekcja Dyżurów*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 103–104.

⁵³ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 2, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1; Sprawozdanie z działalności Sekcji Lekarskiej i Rodzin Blizniaczych za rok 1983, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁵⁴ Z. Jakubiec, *25 lat działalności...*, s. 246, 251.

⁵⁵ Mirosław Filipowicz (1918–1986) – sędzia, współzałożyciel AKCh.

⁵⁶ Z. Jakubiec, *Interwencje...*, s. 40–41.

⁵⁷ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 2, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁵⁸ J. Grodzicki, *Sekcja Pomocy Prawnej*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 108–109.

Sekcja Procesowa udzielała pomocy rodzinom sądzonych w kwestiach dotyczących doboru obrońców, opłacania kosztów procesu, organizowania obserwacji rozpraw, zbierania danych i gromadzenia dokumentacji z rozpraw politycznych i niektórych rozpraw kolegów do spraw wykroczeń.

Obserwatorzy procesów, którzy starali się uczestniczyć w rozprawach (często potrzebne były przepustki), robili tam notatki, sporządzali sprawozdania z przebiegu postępowania i dostarczali te materiały do AKCh⁵⁹. Niejednokrotnie byli narażeni na szykany ze strony milicji, prokuratorów, funkcjonariuszy SB. Dodatkowe utrudnienie stanowiło ustalenie miejsc i terminów oraz dostanie się na salę rozpraw. Znaczną pomocą służyli pracownicy sądów, którzy udzielali stosownych informacji, a nawet kopiowali dokumenty. Podobnie postępowali też niektórzy adwokaci⁶⁰. W sekcji pracowały również osoby gromadzące materiały (prowadzące kartotekę procesową) oraz sporządzające sprawozdania i zabezpieczające dokumenty przez ich przepisywanie, kopiowanie i fotografowanie. Zespół uzupełniali adwokaci: Maria Ćwiklińska⁶¹, Aranka Kiszyna⁶², Alina Lubczyńska, Joanna Ładomirska⁶³, Henryk Rossa⁶⁴, Lech Adamczyk, Stanisław Afenda⁶⁵, Marian Stryjak i inni⁶⁶. Wynikiem pracy Sekcji Procesowej była dokumentacja licząca trzy oprawione księgi wraz z kilkunastostronicowym uzupełnieniem, zawarto w nich szczegółowe informacje dotyczące 180 procesów politycznych w latach 1981–1989⁶⁷. Sekcja kierowana była przez T. Lewkowiczową, Lesława Bielaka i A. Tańską.

Sekcję Pomocy Medycznej uruchomiono w 1982 r. Zajmowała się organizacją działań licznych współpracujących z AKCh lekarzy specjalistów. Priorytetem było uwolnienie ze względów medycznych jak największej liczby internowanych i uwięzionych oraz hospitalizacja osób zagrożonych zatrzymaniem. Dla przebywających w aresztach i ośrodkach internowania w miarę możliwości organizowano transporty leków, środków higienicznych i żywności. Kiedy pojawiła się możliwość bezpośrednich kontaktów z uwięzionymi, przedstawiciele AKCh, a wśród nich dr Zofia Pruszyńska⁶⁸, starali się uzyskać jak najwięcej informacji o stanie ich zdrowia fizycznego i psychicznego oraz o potrzebach w zakresie leków. Niejednokrotnie ratowano też ludzi zagrożonych aresztowaniem poprzez umieszcze-

⁵⁹ A. Tańska, *op. cit.*, s. 113.

⁶⁰ Z. Jakubiec, *25 lat działalności...*, s. 248–249.

⁶¹ Maria Ćwiklińska (1937–2018) – adwokat, działaczka AKCh, obrońca w wielu procesach politycznych toczonych przeciwko wrocławskiej opozycji (1982–1989).

⁶² Aranka Kiszyna (1924–2008) – adwokat, działaczka AKCh, obrońca w wielu procesach politycznych toczonych przeciwko wrocławskiej opozycji (1982–1990).

⁶³ Joanna Ładomirska-Zelga (1936–2018) – adwokat, działaczka AKCh.

⁶⁴ Henryk Rossa (1943–) – sędzia i adwokat, działacz AKCh, czołowy obrońca w procesach politycznych we Wrocławiu, m.in. Kornela Morawieckiego, Władysława Frasyniuka, Józefa Pinióra, Piotra Bednarza.

⁶⁵ Stanisław Afenda (1923–1990) – adwokat, działacz AKCh, w latach osiemdziesiątych obrońca w wielu procesach politycznych.

⁶⁶ A. Tańska, *op. cit.*, s. 113–114.

⁶⁷ Procesy polityczne (cz. I–III), DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/4.

⁶⁸ Zofia Pruszyńska (1935–2019) – lekarz, działaczka AKCh.

nie ich w zaufanych placówkach. Na podstawie badań lekarskich przeprowadzanych w szpitalach, przychodniach, salach przykościelnych (np. „Pod Czwórką” czy w wieży kościoła św. Elżbiety przy ul. Grabiszyńskiej) oraz w ośrodku diagnostyki „Dolmed” sekcja zbierała szczegółowe informacje o stanie zdrowia osób opuszczających zakłady karne i ośrodki internowania. Przygotowywała dokumentację lekarską uwięzionych oraz poszkodowanych w czasie akcji pacyfikacyjnych w okresie stanu wojennego⁶⁹. Na podstawie tych informacji opracowano raport pt. „Zdrowie politycznych” autorstwa Sławomira i Władysława Sidorowiczów oraz Jolanty Sawickiej⁷⁰. Wyniki tych badań i obszerne wywiady z represjonowanymi dostarczano do Warszawy, do doc. Zofii Kuratowskiej, która następnie przekazywała je za granicę do Międzynarodowej Organizacji Zdrowia⁷¹. Działalność ta była możliwa dzięki zaangażowaniu wielu wrocławskich lekarzy⁷². Sekcja opracowywała również dokumentację medyczną na potrzeby obrońców. Pomagała w uzyskaniu świadczeń lekarskich (hospitalizacji, konsultacji u specjalistów, rehabilitacji, renty itp.) osobom zwolnionym czasowo lub całkowicie z internowania, aresztu, więzienia oraz ludziom, którzy tracili pracę. Zapewniała pomoc medyczną i wsparcie w uzyskiwaniu świadczeń lekarskich rodzinom poszkodowanych (np. opieką otaczano dzieci, które gdy to było konieczne, wysyłano do sanatoriów)⁷³. Wydawano leki byłym więźniom i ich rodzinom zgodnie z zaleceniami lekarskimi. Przykładowo – w pierwszym półroczu 1983 r. udzielono pomocy 50 osobom, w szpitalach umieszczono 15 osób, 4 dzieci wysłano do sanatorium, odnotowano również 6 przypadków innego działania lekarzy⁷⁴. Sekcja istniała do zakończenia stanu wojennego. Kierowały nią Ewa Szumańska-Szmorlińska⁷⁵ i Jadwiga Michalewska.

Sekcja Finansowa organizowała środki ze źródeł kościelnych (pieniądze pozyskiwano z dotacji Kurii Arcybiskupiej od ks. abp. Gulbinowicza; część datków pochodziła z tacy zbieranej podczas mszy za Ojczyznę odprawianych przez ks. Mi-

⁶⁹ J. Szablicka-Żak, *Sekcja Pomocy Medycznej*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 131.

⁷⁰ J. Korczyńska, *op. cit.*, s. 57.

⁷¹ Analizie poddano 181 osób: 90 internowanych i 91 więzionych, 34 kobiety i 147 mężczyzn w wieku od 20 do 43 lat. Badano osoby, które spędziły w więzieniu lub ośrodku internowania więcej niż 30 dni. U 32 osób nie stwierdzono żadnych negatywnych skutków zdrowotnych po przebytych odosobnieniu. U 92 osób zdiagnozowano różne schorzenia: paradontozę (3 osoby), zapalenie korzonków nerwowych (10 osób), pogorszenie ostrości widzenia (10 osób). U 57 osób stwierdzono pogłębienie istniejących już chorób lub ich nawrót, dotyczyło to głównie dolegliwości układu pokarmowego (16 osób) i krwionośnego (12 osób); zob. „Zdrowie politycznych”, DŻS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/0.

⁷² E. Szumańska, *op. cit.*, s. 12.

⁷³ J. Szablicka-Żak, *op. cit.*, s. 131–132.

⁷⁴ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 3, DŻS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1; Sprawozdanie z działalności Sekcji Lekarskiej i Rodzin Bliźniaczych za rok 1983, DŻS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁷⁵ Ewa Szumańska-Szmorlińska (1921–2011) – pisarka, reportażystka, scenarzystka, działaczka AKCh.

rosława Drzewieckiego⁷⁶ w każdą miesięcznicę wprowadzenia stanu wojennego; ze skarbonek zamontowanych w katedrze i niektórych kościołach) i ofiar dobroczyńców (z puszek ustawianych podczas dyżurów, z darów pieniężnych od przyjaceli z zagranicy). Zgromadzone fundusze przeznaczano na zasiłki dla rodzin, opłacanie transportów do obozów internowania i więzień, finansowanie przewożenia otrzymanych darów. Za zebrane pieniądze kupowano także żywność, środki higieniczne, książki, sprzęt sportowy dla internowanych; uiszczano również opłaty pocztowe za wysyłanie paczek do więzień⁷⁷. W szczególnych przypadkach pokrywano koszty zasądzonych kar oraz opłaty sądowe. Sekcja prowadziła też dokumentację finansową. W latach 1983–1989 wypłacono zapomogi 1174 osobom⁷⁸. Zarządzały nią W. Talarczyk-Napierała i A. Stawiarz⁷⁹.

Sekcja Magazynowa nawiązywała i utrzymywała kontakty z ofiarodawcami z zagranicy, przyjmowała transporty, m.in. z Belgii (Waterloo), Francji (Nancy), Włoch, Niemiec (Dortmund), Szwecji, Szwajcarii. Zdarzyły się też dary ze Stanów Zjednoczonych i Japonii⁸⁰. Do Polski dostarczano żywność, lekarstwa, później także odzież, sprzęt medyczny i rehabilitacyjny, przekazywano też środki finansowe. Darczyńcami byli również Polacy – zwłaszcza rolnicy, którzy przekazali wiele ton ziemniaków i innych warzyw oraz owoców, oraz mieszkańcy Wrocławia, którzy przynosili żywność, ciepłą odzież, koce, środki higieniczne. Przedstawiciele zakładów pracy i osoby prywatne składały też ofiary pieniężne⁸¹. Z darów tych przygotowywano paczki dla osób represjonowanych lub ukrywających się i ich rodzin. Od początku objęto również opieką osoby biedne oraz niektórych więźniów kryminalnych. Paczki dostarczano do zakładów karnych osobiście lub pocztą. Pomoc materialną przekazano łącznie 7906 osobom (liczba ta jest jednak niepełna, ponieważ pomocą obejmowano nie tylko osoby zgłaszające się do Komitetu, ale także ich rodziny). Rocznie rozdysponowywano od 12 do 20 ton żywności (do tego dochodziły jeszcze odzież i lekarstwa)⁸². Przykładowo w 1983 r. rozdzielono 11 ton żywności, z której przygotowano 2888 paczek⁸³ dla skazanych, aresztowanych, zwolnionych z pracy, poszkodowanych na zdrowiu, rodzin wielodzietnych (paczki przekazywano przeważnie raz w miesiącu). Prowadzono też ewidencję magazynową. Początkowo skład żywnościowy znajdował się „Pod

⁷⁶ Mirosław Drzewiecki (1940–) – duszpasterz w duszpasterstwie akademickim „Pod Czwórką” (1971–1989), inicjator mszy za Ojczyznę odprawianych w każdą miesięcznicę wprowadzenia stanu wojennego.

⁷⁷ E. Machowczykowa, *Sekcja Finansowa*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 150–151; A. Dziełak, *op. cit.*, s. 125–126.

⁷⁸ Z. Jakubiec, *25 lat działalności...*, s. 251.

⁷⁹ E. Machowczykowa, *Sekcja Finansowa*, s. 149–150.

⁸⁰ Sprawozdanie Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego za lata 1982–1986, s. 3, DŻS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁸¹ Z. Jakubiec, *25 lat działalności...*, s. 250.

⁸² *Ibidem*, s. 251.

⁸³ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 2, DŻS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

Czwórką”. Z czasem miejsca zaczęło brakować, dlatego wykorzystywano piwnice w Domu Księży Emerytów, a później – gdy pojawiły się duże ilości odzieży – nieczynną kaplicę przy szpitalu oo. Bonifratrów, w końcu barak pozostały po budowie oo. Salezjanów. Na gromadzenie i segregowanie lekarstw przeznaczono pomieszczenia klasztorne parafii św. Mikołaja⁸⁴. Pracą Sekcji kierowali K. Tabisz oraz A. Stawiarz.

Sekcja Transportowa organizowała środki transportu na wyjazdy do więzień i ośrodków odosobnienia. Obsługiwała też przyjmowanie przewozów z zagranicy (korespondencja, odprawy celne, wszelkiego rodzaju formalności itp.) oraz dostarczała paczki represjonowanym. Co ciekawe, dzięki ofiarności darczyńców nigdy nie zabrakło benzyny potrzebnej do przewozu darów, mimo że paliwo było wówczas na kartki⁸⁵. Sekcją kierowali Ryszard Obłąk i Bolesław Stembalski.

Sekcja Wakacyjna organizowała wypoczynek indywidualny lub grupowy dla dzieci i członków rodzin osób represjonowanych oraz dla byłych internowanych i niektórych więźniów politycznych opuszczających zakłady karne. Wyjeżdżającym pokrywano w miarę możliwości finansowych koszty podróży oraz zaopatrywano w żywność, najbiedniejszym zaś zwracano także koszty podróży. Przez cały okres działalności (w latach 1982–1988) zorganizowano wypoczynek wakacyjny dla 1099 osób, w tym dla 293 dzieci⁸⁶. Sekcją kierowała Jolanta Fercz.

Sekcja Pomocy Osobom Pozbawionym Pracy powstała w marcu 1983 r. Prowadziła ewidencję zwolnionych z pracy z przyczyn politycznych. Zatrudnienie odbierano całym grupom zawodowym: dziennikarzom, nauczycielom szkolnym i akademickim – tym, których uważano za niewygodnych, kadrom kierowniczym niektórych zakładów naukowych; zwalniano zatrzymanych podczas demonstracji i przerw strajkowych organizowanych przeważnie w obronie kolegów. Sekcja oferowała poradnictwo prawne (przykładowo w 1983 r. skorzystało z niego 120 osób), pomoc materialno-finansową (dla 180 osób w 1983 r.) oraz poszukiwała możliwości zatrudnienia, co było najtrudniejszym zadaniem (do lipca 1983 r. znaleziono pracę kilkunastu osobom)⁸⁷. Sekcją zarządzała Agnieszka Kocot⁸⁸.

Sekcja Nauczycielska zbierała informacje o represjach w środowisku nauczycielskim, młodzieży uczącej się i studiującej. Udzielała wskazówek dotyczących odwołań od stosowanych represji, organizowała pomoc rzeczową i prawną w porozumieniu z innymi sekcjami AKCh. W 1983 r. zorganizowała dwa spotkania nauczycieli z radcami prawnymi⁸⁹. Kierownictwo sprawowały Maria Dąbrowska i Maria Jabłońska.

⁸⁴ Z. Jakubiec, *25 lat działalności...*, s. 244.

⁸⁵ *Mówi ksiądz Andrzej Dzielał*, s. 22.

⁸⁶ Z. Jakubiec, *25 lat działalności...*, s. 248, 251; Sprawozdanie Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego za lata 1982–1986, s. 2, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁸⁷ Sekcja dla pozbawionych pracy, s. 1, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁸⁸ E. Machowczykowa, *Sekcja Pomocy Pozbawionym Pracy*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 172–175.

⁸⁹ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 2, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

Sekcja Rodzin Bliźniaczych pomagała w nawiązywaniu kontaktów między bliskimi osób represjonowanych a rodzinami opiekuńczymi, przy czym każda wybierała tylko jedną rodzinę podopieczną. Starano się, by obie mieszkały blisko siebie. Choć znaleźli się tacy, którzy chcieli pomagać, idea ta nie miała szerokiego oddźwięku w społeczeństwie⁹⁰. W 1983 r. odnotowano około 40 par rodzin bliźniaczych. W kilkunastu przypadkach zaobserwowano wsparcie wyjątkowo ofiarne⁹¹. Na czele sekcji stała E. Szumańska-Szmorlińska⁹².

Obszarem, który doświadczył szczególnych represji w czasie stanu wojennego, było Zagłębie Miedziowe. 13 grudnia 1981 r. do strajku generalnego solidarnie przystąpiły wszystkie kopalnie miedzi (Lubin, Polkowice, Rudna, Sieroszowice), huty (Legnica, Głogów), zakłady zaplecza (Przedsiębiorstwo Budowy Kopalń Rud i Hut, Zakłady Naprawcze Maszyn) oraz inne zakłady poza przemysłem miedziowym⁹³. Osoby aresztowane przeszły przez śledztwa i procesy kończące się wyrokami więzienia oraz wysokimi grzywnami. Najtragiczniejsze wydarzenia miały jednak miejsce 31 sierpnia 1982 r. podczas obchodów drugiej rocznicy podpisania porozumień sierpniowych. Pokojowa manifestacja przerodziła się w krwawą bitwę wywołaną przez oddziały milicji i ZOMO. Od kul mundurowych zginęło trzech młodych robotników: Michał Adamowicz⁹⁴, Andrzej Trajkowski⁹⁵ i Mieczysław Poźniak⁹⁶, po których zostały niepracujące żony i sześcioro małych dzieci. Kilkanaście osób zostało ciężko rannych i trwale okaleczonych. Manifestacja wywołała kolejną falę represji wobec mieszkańców Zagłębia Miedziowego. W związku z tym Komitet sprawował opiekę nad przebywającymi w zakładach karnych (pod koniec 1983 r. było ich około 30) oraz nad 35 rodzinami byłych osób represjonowanych wymagających stałej pomocy. Uwięzieni byli często jedynymi żywicielami rodzin, a ich żony nie miały z reguły możliwości znalezienia pracy, nawet chałupniczej. Po odbyciu kary, według informacji posiadanych przez Komitet, ani jedna osoba zatrudniona w zakładach górniczych i przedsiębiorstwach kooperujących nie mogła powrócić do dawnej pracy, pomimo składania odwołań i długotrwałych procesów sądowych. Uzyskanie jakiegokolwiek zatrudnie-

⁹⁰ Z. Dillenius, *Sekcja Rodzin Bliźniaczych*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 176–177.

⁹¹ Sprawozdanie z działalności Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego w roku 1983, s. 3, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1; Sprawozdanie z działalności Sekcji Lekarskiej i Rodzin Bliźniaczych za rok 1983, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1; Sprawozdanie Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego za lata 1982–1986, s. 2, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁹² Z. Jakubiec, E. Machowczykowa, *Sekcje działające w AKCh w latach 1982–1990*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 34–36.

⁹³ Przebieg strajku w Zakładach Górniczych „Rudna” relacjonuje Adam Bojarski, jeden z jego uczestników, zob. *Moja praca w KGHM*, [w:] *Jestem stąd, czyli z Zagłębia Miedziowego*, red. B. Techmańska, M. Zawadka, Lubin 2010, s. 33–46.

⁹⁴ Michał Adamowicz (1954–1982) – elektryk w Zakładach Górniczych w Lubinie, członek „Solidarności”, jedna z ofiar tzw. zbrodni lubińskiej.

⁹⁵ Andrzej Trajkowski (1950–1982) – mechanik, jedna z ofiar tzw. zbrodni lubińskiej.

⁹⁶ Mieczysław Poźniak (1956–1982) – robotnik w „Elektromontażu” w Lubinie, jedna z ofiar tzw. zbrodni lubińskiej.

nia w niewielkich miastach Zagłębia było dla represjonowanych bardzo trudne. W efekcie kilkanaście rodzin zdecydowało się na emigrację. Po zajęciach 31 sierpnia 1982 r. kilkanaście osób przeszło na renty inwalidzkie i chorobowe, niekiedy bardzo niskie⁹⁷. W tej sytuacji potrzebne im było wsparcie materialne, medyczne, prawne i moralne. Komitet co miesiąc wysyłał do Lubina około dwustukilogramowe paczki zawierające żywność, odżywki dla dzieci, leki, odzież. Jeśli była taka możliwość, przekazywano także pieniądze na zasiłki⁹⁸.

AKCh był spontaniczną inicjatywą osób świeckich, wspartych autorytetem dostojników kościelnych, zwłaszcza ks. abp. Gulbinowicza. Dawało to członkom organizacji możliwość względnie bezpiecznej pracy, a także pozostawiało im pełną swobodę działania, umożliwiając rozwinięcie wielu różnorodnych inicjatyw. Członkowie AKCh pracowali charytatywnie, z potrzeby serca. Ich postawa wynikała z autentycznej wrażliwości na potrzeby drugiego człowieka, któremu przyszło żyć w politycznych realiach Polski lat osiemdziesiątych. Ogromny autorytet Kościoła sprawił, że działalność Komitetu od samego początku stała się wiarygodna⁹⁹. Po 13 grudnia 1981 r. w Kościele jedni szukali oparcia, inni zaś pomocy. W okresie stanu wojennego świątynie były jedynymi miejscami, gdzie jawnie pojawić się mógł głos protestu. Kościół dolnośląski niezwłocznie roztoczył opiekę nad internowanymi i prześladowanymi oraz ich rodzinami. Na Dolnym Śląsku msze w intencji ofiar stanu wojennego były odprawiane już w kilka dni po 13 grudnia¹⁰⁰. AKCh był wówczas organizacją, która starała się dotrzeć z pomocą do wszystkich represjonowanych mieszkańców archidiecezji wrocławskiej, a także do ich rodzin. Inicjatywa ta stanowiła swego rodzaju fenomen aktywności ludzi mających odwagę przeciwstawić się złu niesionemu przez egzekutorów stanu wojennego¹⁰¹. Jego zniesienie 22 lipca 1983 r. nie przyniosło poprawy sytuacji w kraju, dlatego działalność AKCh była kontynuowana.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Arcybiskupiego Komitetu Charytatywnego we Wrocławiu, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10.
Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”, red. Zofia Dillenius, Wrocław 1997.
Arcybiskupi Komitet Charytatywny 1982–2007, „Rocznik Wrocławski” 2011, nr 12, s. 223–296.

⁹⁷ Sekcja Pomocy Skazanym – sprawozdanie za rok 1983, s. 1–2, DŹS ZNiO, sygn. XX-1/10/1/1.

⁹⁸ J. Mateńko, *Na rzecz Zagłębia Miedziowego*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 183–186.

⁹⁹ R. Duda, *AKCh – refleksje po latach*, [w:] *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu „Pod Czwórką”*, s. 16.

¹⁰⁰ K. Stróżyna, *Kościół dolnośląski wobec stanu wojennego*, [w:] *Wokół „mniejszego zła”. Stan wojenny w Polsce. Materiały pokonferencyjne*, red. P. Piotrowski, Wrocław 2010, s. 125, 127.

¹⁰¹ A. Dziełak, *op. cit.*, s. 122, 129.

- Bojarski Adam, *Moja praca w KGHM*, [w:] *Jestem stąd, czyli z Zagłębia Miedziowego...*, red. Barbara Techmańska, Marek Zawadka, Lubin 2010, s. 33–46.
- Dziełak Andrzej, ks., *Arcybiskupi Komitet Charytatywny*, [w:] *Nauka i polityka. Jubileusz siedemdziesięciolecia urodzin profesora Andrzeja Wiszniewskiego*, red. merytoryczna Janusz Szafran, Wrocław 2005, s. 121–129.
- Korczyńska Joanna, *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu w latach 1981–1989*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Włodzimierza Sulei, Zielona Góra 2006, [online:] <http://zbc.uz.zgora.pl/Content/9788/HTML/doktorat.pdf> [dostęp: 18.10.2018].
- Micewski Andrzej, *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, Paris 1987, s. 73–75.
- Perlak Bartłomiej, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie ośrodki odosobnienia podległe Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych we Wrocławiu (1981–1982)*, Wrocław–Warszawa 2017.
- Piotrowski Paweł, *Władza wobec Kościoła dolnośląskiego w okresie stanu wojennego*, [w:] *Wokół historii i polityki*, red. Stanisław Ciesielski [et al.], Toruń 2004, s. 657–671.
- Podziemie w rezydencji arcybiskupów. Kardynał Henryk Gulbinowicz opowiada o stanie wojennym, ukrywaniu Władysława Frasyniuka i pieniądzach podziemnej „Solidarności”*, rozmawiał Rafał Bubnicki, „Rzeczpospolita”, nr 5/6, I 2002.
- Polak Wojciech, *Stan wojenny – pierwsze dni*, Gdańsk 2006.
- Raina Peter, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 3, Poznań–Pelplin 1996.
- Roszkowski Wojciech, *Historia Polski 1914–2005*, Warszawa 2007.
- Skotnicka Małgorzata, *Arcybiskupi Komitet Charytatywny we Wrocławiu w okresie stanu wojennego*, „Kwartalnik Pamięć i Przyszłość” 2011, nr 4 (14), s. 33–38.
- Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. Antoni Dudek, Warszawa 2003.
- Stan wojenny w Polsce. Dokumenty i materiały archiwalne 1981–1983*, red. Tadeusz Walichnowski, Warszawa 2011.
- Stan wojenny w Polsce. Kalendarium wydarzeń 13 XII 1981 – 21 XII 1982*, red. Wanda Chudzik [et al.], Warszawa 1999.
- Stan wojenny. Wspomnienia i oceny*, red. Jan Kulasa, Pelplin 1999.
- Suleja Włodzimierz, *Solidarność na Dolnym Śląsku 1980–2010*, Wrocław 2010.
- Wokół „mniejszego zła”. Stan wojenny w Polsce. Materiały pokonferencyjne*, red. Paweł Piotrowski, Wrocław 2010.
- Żaryn Jan, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2003.

SŁOWA KLUCZOWE: AKCh, stan wojenny, opozycja demokratyczna, Kościół katolicki, internowanie, „Solidarność”, represje, pomoc charytatywna

MAŁGORZATA SKOTNICKA-PALKA

AGAINST THE SYSTEM. THE GENESIS OF THE ARCHBISHOP'S
CHARITABLE COMMITTEE (AKCH) IN WROCŁAW
AND ITS ACTIVITIES DURING MARTIAL LAW

SUMMARY

On the night of 12 to 13 December 1981, martial law was imposed in Poland. Mass arrests of opposition activists and Solidarity supporters began. Young people from academic circles in Wrocław, connected with the Central Academic Ministry Centre (Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Akademickiego) and the 'Wawrzyny' Academic Ministry, (Duszpasterstwo Akademickie „Wawrzyny”) immediately reacted to the introduced political repressions – they collected information about interned persons and their families in order to provide them with immediate help. Soon afterwards, these activities merged and were supported by church dignitaries, especially by Archbishop Henryk Gulbinowicz, who formalised them by establishing the Archbishop's Charitable Committee in March 1982. He placed great trust in the organisation and gave its members broad competences, stating: 'Do what you want, and when they ask you, tell them I have told you to do so'. It allowed the members of the Committee to work in relatively safe conditions, giving them freedom of action and allowing them to develop a wide variety of initiatives: material, medical, legal, procedural, professional, financial and spiritual support. AKCh tried to provide help to all the repressed people in the then Archdiocese of Wrocław, as well as to their families. Its members worked voluntarily and charitably. The suspension of martial law on 22 July 1983 did not improve the situation of the repressed, so the Committee continued its activities.

KEYWORDS: the Archbishop's Charitable Committee, AKCh, martial law, democratic opposition, Catholic Church, internment, Solidarity, repressions, charity work